

Doktorantide sügiskool “Dialogid subkultuuridega” Jänedal

17. ja 18. novembril 2016 toimus Järvamaal Jänedal mõisas Eesti Kirjandusmuuseumi eestvõttel folkloristika ja teiste humanitaarteaduste doktorantidele suunatud rahvusvaheline sügiskool “Dialogid subkultuuridega”. Doktorikooli kavatas oli nii konkreetsete subkultuuridega seotud ettekandeid kui ka üldistavamaid ja teoreetilisemaid sõnavõtte, teisel päeval toimus ka kaks paneeldiskussiooni.

Doktorikooli eesmärk oli mõtiskelda selle üle, kas ja kuidas on võimalik subkultuure teaduslikult uurida – ning teha seda sealjuures nii, et tulemus poleks sildistav ega näpuga näitav. Nagu rõhutas oma avaettekandes ka peakorraldaja Reet Hiiemäe, on oluline vaadata välimusest sügavamale. Olgugi et ühiskonnas laiemalt seostuvad erinevad subkultuurid sageli just spetsiifilise välimusega, võib subkultuuris osalejate endi silmis olla kese hoopis mujal, näiteks muusikas, eluvaates, slängis vms. Hiiemäe (ning tema järel ka mõnedki teised esinejaid) tõi esile, et oluline on jõuda dialoogini – olukorrani, kus uuritavaga ei suhelda ülalt-alla, omaenda eelarvamustest lähtudes, vaid antakse talle võimalus kõneleda talle endale olulisest ja tema enda sõnavara kasutades. Dialoogi küsimus kerkis ettekannetes üles ka laiemalt – lisaks teadlase ja uuritava vahelisele dialoogile tuli jutuks subkultuuride ja avarama ühiskonna (või siis erinevate subkultuuride vaheliste) dialoogide võimalikkus ja vajalikkus.

Mõlema päeva avaettekanded olid pühendatud nüüdisaegsetele usu ja spirituaalsusega seotud nähtustele. Esimesel päeval kõneles Soome uurija Kaarina Koski alternatiivse vaimsuse uurimisest ja teisel päeval Briti uurija Eileen Barker religioossetest liikumistest tänapäeval. Nende ettekannete põhiohk ei olnud konkreetsetel kogukondadel, vaid lähtepunktiks olid üldisemad küsimused uuritavuse ja kontakti/dialoogi saavutamise võimalikkuse või võimatuse teemal. Esinejad ilmestasid räägitut viidetega erinevatele spirituaalsuse vooludele ja uusususunditele. Kuivõrd mõlema uurija huvivaldkonda kuuluvad nähtused ja subkultuurid, mida peavoolumeedias kiputakse kergekäeliselt stigmatiseerima, pühendasid nad olulise osa oma ettekannetest sellele, kui oluline on enne uurimistöö alustamist neist stereotüüpidest vabaneda. Kaarina Koski tõi lisaks esile tõsiasja, et mõne seesuguse teema valimine uurimistööks võib potentsiaalselt stigmatiseerida ka uurijat ennast – viimane peab seega üheaegselt õigustama oma tegevust nii subkultuurile, kellega ta üritab kontakti saavutada, kui ka omaenda teaduskogukonnale. Samas on oluline, et piiride ja vastanduste konstrueerimine ei toimuks mitte ainult n-ö väljast sisse (peavoolust subkultuuri suunas), vaid ka seest välja – viimane hõlmab nii subkultuurset käsitlust peavoolust kui ka erinevate subkultuuride omavahelisi piire. Uurija peab ideaalis suutma üheaegselt arvesse võtta kõiki neid piiritõmbamisi (ja võimalike piiriületuste lubatavust või keelataavust).

Koski ja Barkeri ettekannetega haakus põnevalt Aimar Ventseli punk-kultuurile keskenduv ettekanne “Does subculture exist outside the society?”. Esineja seadis samuti keskmesse subkultuuride suhte peavoolukultuuriga, polemiseerides sotsiaalteadlastest subkultuuriuurijatega, kes kipuvad nägema subkultuurides midagi eneseküllast ja muust ühiskonnast lahusesisvat – Ventsel viitas vajadusele pöörata tähelepanu sellele, kuidas konkreetsed subkultuurid peavooluühiskonnas toimivad, sellega suhestuvad. Samuti osutas esineja, et pole õige käsitleda erinevate kultuuride samanimelisi subkultuure

(nt punkareid) ühest vaatepunktist või kujutada neid mingit homogeenset tervikut moodustavana, kuivõrd hoolimata nime ('sildi') sarnasusest võivad neil realselt olla märkimisväärsed variatsioonid (näiteks oma välitöödel Halles avastas Ventsel, et sealed punkarid on üle võtnud varem pigem tööliklassile omase positsiooni ja eluhoiaku). Veelgi enam, mõtteliselt sama subkultuuri piirkondlike versioonide omavahelised suhted võivad olla võrdlemisi antagonistlikud, täis süüdistusi selle kohta, et teine rühm pole näiteks "õiged punkarid".

Subkultuuride suhe muu ühiskonnaga oli teataval äraspidisel moel esil ka Tõnu Tenderi ettekandes "Suletud subkultuuride subproduktidest: kinnipidamiskoha ja sõjaväe slängist ja rituaalidest". Sõnavõtu keskmes olid rühmad, kelle puhul piirid sisemise ja välimise, meie ja nende vahel on kõige selgemad – vangla ja sõjavägi Nõukogude Liidus. Asjaolu, et kahes nimetatus toimuv on üldse võrreldav, tundus esmapilgul võrdlemisi paradoksaalne, kuid ettekandja rõhutas, et mõlema puhul on tegemist tavaühiskonnast selgelt välja piiritletud ning hierarhilise struktuuriga kogukondadega. Kuivõrd selliseid rühmi on võrdlemisi raske otse uurida, toetus Tender mälestustele, päevikutele, ilukirjandusele jm trükimaterjalidele, mis võimaldasid erinevate inimeste pilgu läbi aimu saada nende nõukogudeaegse sõjaväe- või vanglakogemusest. Ettekande keskmes olid nende paikadega seotud siirderituaalid – uute tulijate lõimimine, omavaheliste hierarhiate kehtestamine ning staatuse muutumised.

Vadim Andrejevi, Piret Voolaiu ja Airi Liimetsa ettekanded keskendusid mitte niivõrd konkreetsetele subkultuuridele, vaid pigem meediumitele (släng, grafiti, muusika), mida subkultuurid oma identiteedi väljendamiseks kasutavad. Vadim Andrejevi venekeelne ettekanne "Noorte subkultuuride keel Venemaal: oma ja võõras" oli filoloogiline – ettekandja keskendus anglo-ameerika maailma slängiväljendite ülekannetele vene kultuuri. Kuivõrd lisaks keelelisele ülekandele oli mängus ka ülekanne ladina tähestikust kirillitsasse, olid tulemuseks väga põnevad tähenduslikud ja kõlalised muundumised. Piret Voolaiu ettekanne "Grafiti – teekond subkultuurist peavoolu" tutvustas viimastel aastatel eesti grafiti-skeenel toimunud muudatusi. Ta rõhutas, et ei ole õige rääkida grafitist kui omaette subkultuurist, vaid pigem on tegemist vahendiga, mida erinevad kogukonnad võivad oma sõnumi edastamiseks kasutada. Samas oli põnev tõdeda, et viimastel aastatel tekkinud tänavakunsti mõiste on omamoodi katse varem selgelt illegaalset nähtust institutsionaliseerida ning rõhutada erinevust kunsti ja lihtsalt kritselduste vahel – sellise erinevuse loomine annab omakorda alust kõneleda tänavakunsti subkultuurist.

Airi Liimetsa ettekanne "Elustiili konfiguratsioonidest ehk mida võib kõneleda inimesest tema kuulatav muusika" tekitas erinevaid reaktsioone. Väide, et muusikamaitse võib öelda inimese kohta võrdlemisi palju, on loomulikult õige, aga viis, kuidas esineja jagas teismelised nende muusikaeelistuste järgi kolme selgelt piiritletud rühma, ei tundunud haakuvat doktorikooli eesmärgiga algatada paindlikku dialoogi.

Doktorikooli ülejäänud ettekanded keskendusid konkreetsete subkultuursete rühmadega seotud problemaatikale. Samas olid ettekandjate lähtepunktid ning viis, kuidas nad konkreetset rühma kirjeldasid ja määratlesid, üsnagi erinevad. Tauri Tuvikese ettekandes "Jalakäijad kui erinev ühiskonnarühm?" oli uuritava rühma kokkukuuluvus esitatud küsimusena, millele ettekandja väga otsest vastust ei andnudki. Tuvikest huvitas eelkõige, milline on jalakäijate positsioon liikluses ning mille poolest erinevad jalakäijate vajadused teiste liiklemisvahendite kasutajate omadest. Ta viitas tõigale, et jalakäijate vaatlemine ühe rühmana annaks võimaluse nende vajadusi selgemalt esile

tuua, samas kui seni on piiratud valdavalt jalakäijate asetamisega nn kõige nõrgema liikleja positsioonile, kelle iga sammu järele tuleb valvata.

Liina Paalese ettekanne “Väljakutsed ja võimalused kurtide rahvarühma folkloori kogumisel” keskendus aga juba võrdlemisi selgepiirilisele rühmale – eesti kurtide kogukonnale – ning kurtide pärimuse talletamisega seotud problemaatikale. Kui varasematel aegadel on käsitletud kurtust eelkõige meditsiinilise probleemina (ehk kurtus kui miski, mis inimeselt midagi ära võtab), siis tänapäeval pööratakse tähelepanu ka nähtuse kultuurilistele aspektidele. Seega on aru saadud, et viipekeel pole mitte hädapärane vahend asendamaks midagi, mis on puudu, vaid vägagi mitmekülgset suhtlust võimaldav kommunikatsiooniviis. Tõsi – laias plaanis ei saa kurte kindlasti pidada homogeenseks rühmaks ning üldistavalt kurtide folkloorist/kultuurist saab rääkida eelkõige nende aspektide puhul, mille juures on täheldatavad selged erinevused kuuljate maailmast, näiteks viitas Paales folkloorile, mis on tekkinud seoses kuulmisimplantaatidega (nn küberkuuljad).

Aivar Jürgensoni ettekanne “Kultuurilistest piiridest kodu- ja Venemaa eestlaste vahel” kirjeldas mitmenda põlve diasporaakogukonna suhteid emamaaga, täpsemalt oli esineja huvikeskmes ida-diasporaa eestlaste identiteedi suhe etnilise ja rahvusliku komponendiga. Ida-diasporaa elanike suhe rahvuslusega on põnev seetõttu, et väljaränne toimus juba 19. sajandi keskpaiku, ehk siis ajal, mil eesti rahvuslus oli alles tekkimas, samas aga elasid diasporaa elanikud kuni 1920. aastateni väga tugevalt eestikeelses infoväljas (telliti raamatuid, ajalehti, töötasid eestikeelsed koolid). Hiljem sellised suhted katkesid. Toetudes oma välitööde andmetele kõneleski Jürgenson sellest, milliste omaduste kaudu kirjeldasid diasporaa elanikud kodu-eestlasi ning milles nägid enda kui rühma eripärasid.

Kaudselt haakusid Jürgensoni vaadeldud rände-motiiviga ka Maia Mölleri ettekanne elustiili migratsioonist ning Helle Kaasiku käsitlus Eestis *ayahuasca* rituaalides osalevatest inimestest (kogukond, mille keskmes on mujalt Eestisse toodud taim ja selle kasutamisega seotud rituaal). Maia Möller lahkas subkultuursete ja paikkondlike otsingute teemat, tuues esile, et inimesed, kes on otsustanud teha oma elus kannapöörde ja kolida maale, ei jää enamasti esimeses kohas paikseks, vaid liiguvad oma otsingutel ühest maakogukonnast teise. Samas on nende otsingute keskmes sageli idee ideaalsest kogukonnast – idee, mis võiks viidata just püsivalt ühes kohas paiknevale inimeste rühmale. Helle Kaasiku ettekanne “*Ayahuasca* rituaalides osalejate vaimsus ja psühholoogia” erines teistest oma reaaltendusliku meetodi poolest (nt oli töös kasutatud isiksuseteste, psühhiaatrilisi hinnanguid). Ehkki esineja tutvustas ka Eestis ametlikult keelatud taimejoogi tarvitamisega seotud rituaale, oli ettekande aluseks olnud uurimuse keskmes küsimus tarbitava aine mõjust inimeste vaimsele tervisele – testid viitasid pigem sellele, et mõju ei olnud negatiivne.

Sügiskooli teise päeva pärastlõunasse jäi veel venekeelne arutelusektsioon “Väike-rahvaste ja minoriteetide keelelised ja usundilised väljendused”, milles Erik Yuzukayn ja Heinike Heinsoo arutlesid mari ja vadja kultuuri näitel keeleliste ja usundiliste nähtuste üle traditsioonilise keelekasutuse, folkloori ja identiteedi säilimise aspektist. Paralleelselt viisid Mare Kõiva ja Reet Hiimäe läbi ingliskeelset töötuba uurimistulemuste avaldamisest Eestis ja rahvusvahelistes publikatsioonides. Hariva ja meelelahutusliku poole ühendas õhtune mõisaekskursioon, mis avas Jäneda mõisaga seotud mälestusi ja pärimust nii mõisas elanud värvikate isiksuste kui ajaloosündmuste lõikes.

Katre Kikas